

НЕВИЗНАЧЕНА ВТРАТА У КОНТЕКСТІ ВИМУШЕНОЇ СЕПАРАЦІЇ ТА ВИМУШЕНОГО УСИНОВЛЕННЯ

Розмирська Юлія

Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

Rozmyrska.Yuliia@vnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6713-6696>

Глова Ірина

Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

Hlova.Iryna@vnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2457-432X>

Мета. Стаття містить теоретико-методологічний огляд теорії невизначеної втрати у фокусі фізичної відсутності при психологічній присутності близької людини.

Методи. Для досягнення мети дослідження було задіяно методи наукового теоретичного вивчення: аналіз, синтез, структурування, узагальнення.

Результати. На основі аналізу досліджень вимушеної розлуки дітей з сім'єю та її психологічних наслідків, можемо стверджувати про ґрунтовність теорії невизначеної втрати у випадку її застосування до ситуації вимушеного всиновлення незаконно переміщених дітей. Теорія невизначеної втрати чітко пояснює механізм переживання розлуки з близькою людиною, коли ця розлука є не до кінця зрозумілою – немає чіткого знання про статус людини: жива чи мертва, або ж людина присутня фізично, але психічно відсутня: у випадку з деменцією. Теорія невизначеної втрати чітко пояснює три види наслідків: знерухомлення (впливає на здатність активно спілкуватися), наслідки на рівні відносин (конфлікти через різні погляди на ситуацію) і на рівні особистості (прояви таких станів як депресія, тривога, почуття провини та ін.).

Висновки. Модель віднаходження резильєнтності при невизначеній втраті містить такі взаємопов'язані структурні блоки як пошук сенсу, майстерність загартовування, реконструкція ідентичності, нормалізація амбівалентності, переосмислення прив'язаності та віднаходження надії. Досвід

роботи з переміщеними дітьми Сальвадора також додає розуміння про важливість вивчення етапів «осмислення ситуації зникнення» та «возз'єднання», що лягло в основу адаптації моделі віднаходження резильєнтності при невизначеній втраті для дослідження психологічних наслідків вимушеного всиновлення. Вбачаємо перспективи подальших досліджень в емпіричному вивченні психологічних наслідків травмивної ситуації вимушеного усиновлення для дітей та їх сімей.

Ключові слова: примусове переміщення, асиміляція, психологічна відсутність, психотравма, прив'язаність, горювання, реконструкція ідентичності, нормалізація амбівалентності.

Yuliia Rozmyrska, Iryna Hlova. Ambiguous Loss In The Context Of Forced Separation And Forced Adoption.

Purpose. The article provides a theoretical overview of the theory of ambiguous loss in the focus of physical absence with the psychological presence of a loved one.

Methods. To achieve the purpose of the study, the methods of scientific theoretical study were used: analysis, synthesis, structuring, and generalization.

Results. Based on the analysis of research on the forced separation of children from their families and its psychological consequences, we can state that the theory of ambiguous loss is important in the situation of forced adoption of illegally displaced children. The theory of ambiguous loss clearly explains the mechanism of experiencing separation from a loved one, when this separation is not fully understood - there is no clear knowledge of the person's status: alive or dead, or the person is physically present but mentally absent, as in the case of dementia. The theory of ambiguous loss clearly explains three types of consequences: immobilization (affects the ability to communicate), consequences at the level of relationships (conflicts due to different views of the situation) and on the personality (manifestations of such conditions as depression, anxiety, guilt, etc.).

Conclusions. The model of finding resilience in the face of uncertain loss includes such interrelated structural blocks as finding meaning, tempering mastery, reconstructing identity, normalizing ambivalence, revising attachment and discovering hope. The experience of working with displaced children in El Salvador is also important, because of studying the «disappearance» and "reunification" stages. They formed the basis for adapting the model of resilience in ambiguous loss to study the psychological consequences of forced adoption. The prospects for further research are in the empirical study of the psychological consequences of the forced adoption traumatic situation for children and their families.

Keywords: forced displacement, assimilation, psychological absence, psychological trauma, attachment, grief, identity reconstruction, normalizing ambivalence.

Вступ. Питання психологічних наслідків вимушеного всиновлення є важливою сферою вивчення психологів для розуміння суті та поетапності надання психологічної допомоги після повернення незаконно переміщених і всиновлених дітей.

Варто зазначити, що Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ у звіті про порушення та недотримання міжнародного гуманітарного права та прав людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, пов'язані з примусовим переміщенням та/або депортацією українських дітей до Російської Федерації, вказує, що передача дітей без супроводу на усиновлення або застосування до них подібних заходів асиміляції є несумісним з ЖК-IV. Зміна громадянства українських дітей є порушенням статті 50(2) ЖК-IV. Це також суперечить принципам, втіленим у ЖК-IV, згідно з якими єдність сім'ї необхідно захищати та поважати. Сприяння перевихованню та постійній інтеграції в російські родини є підтвердженням того, що переміщені українські діти дійсно є жертвами депортації в розумінні статті 49 ЖК-IV (Report on Violations and Abuses of International Humanitarian, 2023: 19). Місія ОБСЄ, на жаль, не змогла отримати точні дані щодо кількості українських дітей, яким було змінено громадянство та які були влаштовані в російські родини (Report on Violations and Abuses of International Humanitarian, 2023: 21)

Вперше саме Друга світова війна дала психологам і психіатрам багато можливостей спостерігати за наслідками розлуки батьків і дітей. Евакуації дітей на випадок повітряного бомбардування були частиною запобіжних заходів проти повітряних нальотів (Air Raid Preventions, ARP) і розпочалися 1 вересня 1939 р.. За кілька днів 734 883 дитини без супроводу дорослих були евакуйовані з району Лондона в сільську місцевість. Одразу ж подробиці цієї операції та її наслідки для дітей почали заповнювати редакційні та кореспондентські колонки провідних медичних журналів – British Medical Journal та The Lancet. Вже 9 вересня редакційна стаття в BMJ вітала «успішний вихід» евакуйованих дітей, а невдовзі дискусія в Палаті лордів призвела до висновку, що евакуйовані діти були щасливі і набирали здоров'я (Ellison, & Smith, 2012; Van der Horst, 2011).

Звісно, не всі були згодні з однозначним висновком Палати лордів і це стало початком багатьох досліджень в галузі ранньої

депривації материнського піклування, зокрема теорія втрати Дж. Боулбі, у якій він наголошує на розрізненні епізодичної та семантичної пам'яті, оскільки, автобіографічний досвід кодується в епізодичній пам'яті, тоді як загальні пропозиції – в семантичній. Загальні знання переважно засвоюються з інформації, наданої іншими людьми, та з фактичного досвіду. Дж. Боулбі стверджує, що психічний конфлікт може виникнути, коли два джерела збереженої інформації дуже суперечливі. У таких випадках захисне виключення може бути застосоване до епізодичних спогадів про реальний досвід (особливо у дітей, які пережили втрату у віці до 3 років) (Bretherton, 1992: 768; Bowlby, 1980).

Пізніше ідеї Дж. Боулбі були піддані жорсткій критиці М. Раттером (Van der Horst, 2011). Вчений підкреслював важливість роботи Дж. Боулбі, виконаної на початку 1950-х років, оскільки вона стимулювала безліч досліджень і призвела до переосмислення догляду за дітьми, які виховуються в інтернатних закладах, і заявив, що концепція материнської депривації, безсумнівно, була корисною для привернення уваги до іноді серйозних наслідків недостатнього або порушеного догляду в ранньому віці, але він також стверджував, що цей термін відслужив своє і від нього слід відмовитися. Основний аргумент М. Раттера полягає в тому, що досвід, який охоплюється терміном материнська депривація, занадто неоднорідний і що його наслідки занадто сильно відрізняються залежно від дитини (Betz, & Thorngren, 2006; Bowlby, 1980; Dahl, & Boss, 2020).

Вивчаючи питання втрати та горя, їх психологічних наслідків П. Босс у 2006 р. узагальнила попередні дослідження та наголосила на важливості використання терміну «невизначена втрата», ставши головним теоретиком даної концепції. Вчена вивчає як такі втрати пов'язані з поняттям сім'ї, визначенням травми і здатністю до життєстійкості, розробляє основні аспекти та цільові точки роботи з тими, хто пережив невизначену втрату: від сенсу до майстерності, від ідентичності до амбівалентності, від прив'язаності до надії (Boss, 2006).

Методи та процедура дослідження. Для досягнення мети дослідження було задіяно методи наукового теоретичного вивчення: аналіз, синтез, структурування, узагальнення.

Обговорення результатів. Невизначена втрата відрізняється від смерті відсутністю остаточної інформації та завершеності, що вело б

до трансформації та змін. Таким чином, невизначена втрата створює складне горе, і, відповідно є складною втратою саме через контекст неоднозначності. Така точка зору також має підтвердження в теорії прив'язаності Дж. Боулбі, який стверджує, що неможливо відпустити зниклого члена сім'ї, якщо тільки не взяти участь у прощанні або ритуалі, який ініціює процес відокремлення (Abrams, 2001; Bretherton, 1992).

П. Босс також зазначає, що, оскільки не існує соціального чи релігійного ритуалу, щоб впоратися з такими втратами, люди застрягають наодинці у невизначеності, не маючи жодної звичної підтримки, щоби пережити горе і рухатися далі (Boss, 2010). Отож, невизначена втрата – це втрата яка не має завершення або остаточного вирішення, тому що все ще триває. Існує два типи невизначеної втрати: фізична, коли людина фізично відсутня, але психологічно присутня, тому що немає підтвердження місцезнаходження чи статусу: жива чи мертва. У такому контексті сумнівів надія на повернення втраченої людини продовжує існувати. Другий тип невизначеної втрати – психологічна: близька людина фізично присутня, але психологічно відсутня, наприклад, через втрату пам'яті та когнітивних порушень, як наслідок деменції через хворобу Альцгеймера або одного з понад 50 інших захворювань або травми, що спричиняють деменцію (Boss, & Yeats, 2014: 63-64).

Розглянемо детальніше три види наслідків невизначеної втрати (Boss, & Yeats, 2014): *знерухомлення* – викликає у людей тривогу та амбівалентність, що впливає на здатність членів сім'ї ефективно спілкуватися один з одним, прийняття рішень стає заплутаним, горе заморожується, а подолання труднощів блокується, частими стають сні про зниклу людину; *рівень відносин* – через брак інформації сім'ї часто сприймають ситуацію по-різному, що призводить до конфліктів, виникають розколи та відчуження, варто працювати над проясненням сімейних ролей і правил, кордонів між стосунками, а також над адаптацією традицій і сімейних ритуалів; *рівень особистості* – хоча невизначена втрата є розладом стосунків, окремі люди в межах системи також можуть мати симптоми депресії, тривоги, травми, амбівалентності і почуття провини, безпорадності, проблеми з ідентичністю, хвороби, пов'язані зі стресом, зловживання психоактивними речовинами. Виявлення та лікування цих симптомів цих симптомів може допомогти зменшити ізоляцію та дистанцію, які

зазвичай відчують люди, що переживають невизначену втрату (Boss, 2010, 2018).

Модель віднаходження резильєнтності в теорії невизначеної втрати П. Босс складається з шести взаємодіючих блоків. Перший – пошук сенсу – ірраціональність невизначеної втрати заважає смислоутворенню, тож спершу їй треба дати назву (це допомагає почати процес подолання), а згодом спробувати знайти сенс. На заваді смислоутворенню стоїть ізоляція, а також гнів, бажання помсти та сімейні таємниці. Другий – майстерність загартовування – усвідомлення того, що світ не завжди справедливий (що погані речі трапляються не лише з поганими людьми, що чим більше працюєш, тим не завжди менше страждатимеш; і, що ми не повинні завжди контролювати ситуацію), може допомогти деяким людям і зменшити почуття провини та самозвинувачення. Важливо збалансувати почуття безпорадності з внутрішнім самовконтролем, наприклад, медитацією, молитвою, усвідомленістю, музикою та фізичними вправами. Третій – реконструкція ідентичності – переосмислення стосунків допомагає розвинути стійкість після невизначеної втрати. Здатність бути гнучким щодо меж стосунків, ролей та правил дозволяє змінювати свої способи функціонування, незважаючи на відсутність людини (на заваді може стати опір змінам, очікування вирішення та ізоляція). Четвертий – нормалізація амбівалентності – соціальна амбівалентність. (причина походить із зовнішнього соціального контексту) цілком можлива при невизначеній втраті. Варто нормалізувати такі конфліктні емоції. П'ятий – переосмислення прив'язаності – передбачає скорботу про те, що і кого втрачено, і водночас радість від того, що залишилося (не існує завершення: можна як триматись за те, що було, так і шукати нові відносини з людьми, які повністю присутні в суспільстві). Переосмисленню прив'язаності заважає думка, що потрібно пережити, перестати відчувати почуття прив'язаності до зниклої людини. Шостий – відкриття надії – щойно люди починають відчувати себе комфортніше в умовах невизначеності, вони можуть вільніше уявляти і відкривати нові джерела надії. Наполягання на припиненні горя і страждань перешкоджає можливості розвивати життєстійкість (Boss & Yeats, 2014; Ćerimović, 2023; Pauline & Boss, 2009; Wiens & Boss, 2005).

Психологічні наслідки вимушеного розлучення тисяч дітей з їхніми сім'ями. при проведенні кампанії проти прихильників повстанців під час нещодавньої війни в Сальвадорі в 1980-1990 рр. дослідили у 2015 р. Е. Барнерт, Е. Стовер, Дж. Райан та П. Чанг (Barnert et. al., 2015). Часто військові передавали зниклих дітей Сальвадорському Червоному Хресту, який, або поміщав їх у сиротинці, або організовував їх усиновлення за кордоном (також згадуються випадки торгівлі дітьми). Частота зникнень дітей була найбільшою з 1980 по 1982 рр., а у 1994 р., через два роки після закінчення війни, сім'ї зниклих безвісти дітей заснували неурядову організацію *Asociación Pro-Búsqueda de Niñas y Niños Desaparecidos* (Асоціація з пошуку зниклих дітей), щоб допомогти сальвадорським сім'ям у пошуку зниклих дітей. Дослідники також зверталися до теорії невизначеної втрати як характеристики досвіду дітей, розлучених із сім'єю у воєнний час, у різних групах населення. Якісне дослідження розлуки з сім'єю серед біженців продемонструвало, що невизначена втрата викликала у дітей глибоке почуття безсилля та відчаю. Це відчуття пом'якшувалося можливістю звернутися до спогадів про зниклих родичів (Ferris & Winthrop, 2010; Mutini & Bakar, 2023; Walsh, McGoldrick, 1998).

Досліджуючи досвід зниклих дітей, пов'язаний з розлукою з сім'єю та її возз'єднанням, Е. Барнерт, Е. Стовер, Дж. Райан та П. Чанг концептуально поділили цей процес на шість етапів: до зникнення, зникнення, розлука, пошуки, зустріч і возз'єднання. Варто зазначити, що возз'єднання з сім'єю також може бути психологічно важким, дезорієнтуючим, болісним і складним процесом, оскільки спонукає до реструктуризації сімейних відносин (Barnert et. al., 2015: 497). Дослідники також зазначають, що на всіх етапах розлуки і возз'єднання функціонують такі концепти: ідентичність, соціальні зв'язки і життєстійкість, які були рушійним у пошуку рідних, однак возз'єднання створило власну кризу на рівні усіх цих трьох концептів (Kendzor, Kolesnyk, 2017; Rhoades, 2010; Tatton, 2023).

Розуміючи всю ґрунтовність теорії невизначеної втрати, а також важливість проведених емпіричних досліджень розлуки та возз'єднання сімей через військові конфлікти, пропонуємо доповнену модель віднаходження резильєнтності при невизначеній втраті для дослідження психологічних наслідків вимушеного всиновлення (рис.1).

Рисунок 1. Модель віднаходження резильєнтності при невизначеній втраті для дослідження психологічних наслідків вимушеного всиновлення

Дана модель, окрім структурних блоків віднаходження резильєнтності відповідно до теорії П. Босс також включає елементи відповідно до досвіду роботи зі зниклими і вимушено всиновленими дітьми зі Сальвадору, оскільки доведена важливість врахування етапу «осмислення зникнення» та «возз'єднання» як психологічно важливих. Возз'єднання сім'ї віддзеркалює стадію зникнення – вимушеність розвивати нову концепцію родини та ідентичність.

Соціальний і психологічний досвід, який лежить в основі розлуки та возз'єднання сімей – це циклічні, довготривалі процеси, які продовжують впливати на життя зниклих людей навіть через десятиліття після зникнення (Barnert et. al., 2015; Garrett, 2023; Joshi & Fayyad, 2015; Mata & Pauen, 2023; Pfefferbaum et al., 2017).

Висновки та перспективи. Отже, проаналізувавши дослідження вимушеної розлуки дітей з батьками через військові дії, та її психологічні наслідки, можна стверджувати про важливість теорії невизначеної втрати у випадку її застосування до ситуації вимушеного всиновлення незаконно переміщених дітей. Теорія невизначеної втрати чітко пояснює три види наслідків: знерухомлення, наслідки на рівні відносин і на рівні особистості. Також пояснює взаємодії структурних блоків моделі віднаходження резильєнтності, зокрема: пошук сенсу, майстерність загартовування, реконструкція ідентичності, нормалізацію амбівалентності, переосмислення прив'язаності, відкриття надії. Досвід роботи з

переміщеними дітьми також додає розуміння про важливість вивчення етапів «осмислення зникнення» та «возз'єднання», що лягло в основу адаптації моделі віднаходження резильєнтності при невизначеній втраті для дослідження психологічних наслідків вимушеного всиновлення.

Вбачаємо перспективи подальших досліджень в емпіричному вивченні психологічних наслідків травмівної ситуації вимушеного всиновлення для дітей та їх сімей.

References

1. Report on Violations and Abuses of International Humanitarian and Human Rights Law, War Crimes and Crimes Against Humanity, related to the Forcible Transfer and/or Deportation of Ukrainian Children to the Russian Federation (2023). Organization for Security and Co-operation in Europe. <https://www.osce.org/odihr/542751>
2. Abrams, M. S. (2001). Resilience in ambiguous loss. *American Journal of Psychotherapy*, 55(2), 283-291. <http://dx.doi.org/10.1176/appi.psychotherapy.2001.55.2.283>
3. Barnert, E. S., Stover, E., Ryan, G., & Chung, P. (2015). Long journey home: Family reunification experiences of the disappeared children of El Salvador. *Hum. Rts. Q.*, 37, 492-510. <https://doi.org/10.1353/hrq.2015.0028>
4. Betz, G., & Thorngren, J. M. (2006). Ambiguous loss and the family grieving process. *The Family Journal*, 14(4), 359-365. <https://doi.org/10.1177/1066480706290052>
5. Bowlby, J. (1980). Loss: Sadness & Depression. *Attachment and Loss*. London: Hogarth Press.
6. Boss, P. (2010) The trauma and complicated grief of ambiguous loss. *Pastoral psychology*, 59, 137-145. <https://doi.org/10.1007/s11089-009-0264-0>
7. Boss, P. (2016). The context and process of theory development: The story of ambiguous loss. *Journal of Family Theory & Review*, 8, 268-286. <https://doi.org/doi:10.1111/jftr.12152>
8. Boss, P. (2018). The Example of Ambiguous Loss. *Approaches to Psychic Trauma: Theory and Practice*, 91.
9. Boss, P., & Yeats, J. R. (2014). Ambiguous loss: A complicated type of grief when loved ones disappear. *Bereavement Care*, 33(2), 63-69 <https://doi.org/10.1080/02682621.2014.933573>
10. Boss, P., Roos, S., & Harris, D. L. (2021). Grief in the midst of ambiguity and uncertainty: An exploration of ambiguous loss and chronic sorrow. In *Grief and bereavement in contemporary society* (pp. 163-175). Routledge. <http://dx.doi.org/10.4324/9781003199762-16>
11. Bretherton, I. (1992). *The Origins of Attachment Theory: John Bowlby and Mary Ainsworth*. *Developmental Psychology*, 28(5), 759-775. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.28.5.759>
12. Dahl, C. M., & Boss, P. (2020). Ambiguous loss: Theory-based guidelines for therapy with individuals, families, and communities. *The handbook of systemic family therapy*, 4, 127-151. <https://doi.org/10.1002/9781119438519.ch88>
13. Ellison, C. S., & Smith, A. (Eds.). (2012). Education and internally displaced persons. A&C Black.

14. Ćerimović, E. (2023). At risk and overlooked: Children with disabilities and armed conflict. *International Review of the Red Cross*, 105(922), 192-216. <https://doi.org/10.1017/S181638312200087X>
15. Ferris, E., & Winthrop, R. (2010). Education and displacement: Assessing conditions for refugees and internally displaced persons affected by conflict. Background paper for the EFA Global Monitoring Report 2011. The hidden crisis: Armed conflict and education. <https://www.humanitarianlibrary.org/sites/default/files/2014/02/190715e.pdf>
16. Garrett, P. M. (2023). Bowlby, Attachment and the Potency of a 'Received Idea'. *The British Journal of Social Work*, 53(1), 100-117. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcac091>
17. Joshi, P. T., & Fayyad, J. A. (2015). Displaced children: The psychological implications. *Child and Adolescent Psychiatric Clinics*, 24(4), 715-730. <https://doi.org/10.1016/j.chc.2015.06.003>
18. Kendzor, P., Kolesnyk, L. (2017). Educational and Socio-Psychological Needs of Internally Displaced Children in Ukraine. *The New Education Review*. Toruń, 50, 4. 36-47. <https://doi.org/10.15804/ner.2017.50.4.03>
19. Mata, C., & Pauen, S. (2023). The role of socio-cultural background and child age for parental regulation strategies and children's self-regulation: A comparison between Germany, Chile, and El Salvador. *Acta Psychologica*, 234. <https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2023.103871>
20. Mutini, L. A., & Bakar, N. A. (2023). The Role Of Inclusive Schools In Developing Social Interactions Of Children With Special Needs (Autism). *Jurnal Pendidikan dan Konseling (JPDK)*, 5(1). <https://doi.org/10.1007/s11920-017-0814-6>
21. Pauline, B., & Boss, P. (2009). *Ambiguous loss: Learning to live with unresolved grief*. Harvard University Press.
22. Pfefferbaum, B., Jacobs, A. K., Jones, R. T., Reyes, G., & Wyche, K. F. (2017). A skill set for supporting displaced children in psychological recovery after disasters. *Current Psychiatry Reports*, 19. <https://doi.org/10.1007/s11920-017-0814-6>
23. Rhoades, A. (2010). Displaced futures: Internally displaced persons and the right to education. *UN University for Peace*. URL: https://inee.org/sites/default/files/resources/Rhoades%2C_A.pdf
24. Tatton, A. (2023). Using the theory of family boundary ambiguity and ambiguous loss to understand the experiences of foster carers' own children. *The British Journal of Social Work*, 53(1), 198-215. <https://dx.doi.org/10.1093/bjsw/bcac139>
25. Van der Horst, F. C. (2011). *John Bowlby-From psychoanalysis to ethology: Unravelling the roots of attachment theory*. John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9781119993100>
26. Walsh, F., McGoldrick, M. (1998). A Family Systems Perspective on Loss, Recovery and Resilience. In: Sutcliffe, P., Tufnell, G., Cornish, U. (eds) Working with the Dying and Bereaved. Palgrave, London. https://doi.org/10.1007/978-1-349-26222-9_1
27. Wiens, T. W., & Boss, P. (2005). Maintaining family resilience before, during and after military separation. In C. Castro, A. Adler, & T. Britt (Eds.), *Military life: The psychology of serving in peace and combat (Vol. 3): The military family* (pp. 13-38). Westport, CT: Praeger Security International.

Received: 06.10.2023

Accepted: 25.10.2023